

UDK: 323.2 (497.6) "1918"
Izvorni naučni rad

PROJUGOSLAVENSKA STRUJA MEĐU MUSLIMANSKIM POLITIČARIMA 1918. GODINE*

Husnija Kamberović

Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

U radu se nastoji odgovoriti na pitanje kada među vodećim bošnjačkim političkim liderima pobjeđuje projugoslavenska struja koja će ovu zajednicu uvesti u jugoslavensku državu koncem 1918. godine. Analizirajući različita strujanja unutar bošnjačke zajednice koncem Prvog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini, ukazuje se na značaj Memoranduma Šerifa Arnautovića iz 1917. godine i na promjene do kojih dolazi u bošnjačkoj politici tokom 1918. godine. Također, ukazuje se na postojanje različitih političkih struja, od onih koje traže različite forme autonomije Bosne i Hercegovine u poslijeratnoj Evropi do jugoslavenskog ujedinjenja.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Bošnjaci, jugoslavenstvo

UNAUCI SE već dugo raspravljalo o značaju jugoslavenskog ujedinjenja i ulozi koju su u tom procesu igrale pojedine nacionalne zajednice, ali je još uvijek ostalo nedovoljno objašnjeno kakva je razlika postojala u stavovima političkih elita i raspoloženja običnih ljudi u odnosu prema jugoslavenskom ujedinjenju. Taj nedostatak u istraživanjima posebno je primijetan u proučavanju odnosa Bošnjaka u Bosni i Hercegovini u tom proce-

---

* Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta *Katolicizam, islam i pravoslavlje u identitetskim procesima u BiH (019-0190612-0599)*, provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

su. Najraširenije uvjerenje bilo je da je većina bošnjačke zajednice odobrila i pozdravila ulazak Bosne i Hercegovine u jugoslavensku državu, ali je među političkom elitom dugo bilo lutanja i nesnalaženja. "Stare muslimanske stranke su se bile raspale i nisu pripremile narod za ujedinjenje 1918. godine. Ono što se politički drži su veleposednici, ideološki samoobmanuti mitologijom o samobitnosti Bosne od bogumilskog srednjeg veka. Agoniju vodeće klase su preneli na celu versku zajednicu. Jedino oni još ispovedaju misao o bosanskoj autonomiji u ugarskoj kraljevini. [...] U trenutku ulaska srpske vojske u bosanske gradove 1918. muslimansko stanovništvo je dočekuje sa olakšanjem, a negde i dobrodošlicama. Narod se 'plašio' osvete. Imaju respekta samo od srpske vojske i srpskih vlasti i imaju vere u njih."¹

Važna činjenica koju moramo uvoditi u analizu prilikom traganja za odgovorom na pitanje o odnosu Bošnjaka prema procesu stvaranja jugoslavenske države 1918. jeste njihova pozicija početkom Prvoga svjetskog rata, koga su oni prihvatili kao svoj rat i u koji su ušli kao odani podanici Habsburške monarhije. Čak su proglasili džihad i mobilizirali brojno ljudstvo u austrougarsku vojsku.² Kada ih ta vojska nije dovoljno zaštitila, zbog čega su doživjeli brojna stradanja, osobito u istočnoj Bosni, počela se polahko gasiti njihova privrženost Monarhiji, ali ih je strah od mogućnosti pripajanja Bosne Srbiji činio još uvijek lojalnim Habsburškom carstvu. Međutim, pojava planova o poslijeratnoj podjeli Bosne između Austrije i Ugarske, bez obzira što se o njima nije puno znalo i nije javno govorilo u vrijeme kada su se pojavljivali, ali su se pojavljivali kao izraz stava prema Bosni, značajno je utjecala na ponašanje bošnjačke političke elite. Radi se, prije svega, o jednom projektu generala Potioreka izrađenom početkom rata, koji je predviđao diobu Bosne između Austrije i Ugarske, tako da bi Bosna istočno od linije Banja Luka - Jajce pripala Ugarskoj, a Austrija bi uzela bihaćki kraj i čitavu Hercegovinu. Ako detaljnije zavirimo u ovaj Potiorekov plan, kojega je on koncem 1915. izložio dr. Lajošu Thalloczyu, onda se vidi da on predviđa da Austriji pripadnu kotarevi Petrovac, Ključ, Sanski Most, Varcar-Vakuf i jugozapadni dio Jajačkoga kotara, zatim kotarevi uz rub Dinarskih planina: Glamoč, Livno, Bugojno (bez D. Vakufa), Županjac, Prozor, kao i čitava Hercegovina s kotarevima Konjic, Ljubuški, Mostar, Stolac, Ljubinje, Bileća, Trebinje, Gacko, Nevesinje, zatim

---

¹ Ekmečić M. 1990. 802-803.

² Šehić Z. 2007.109.

u istočnoj Bosni kotarevi Foča i Čajniče, južni dio Višegradskoga kotara i trnovski predio Sarajevskoga kotara³. Planovi o podjeli Bosne pravljani su odmah nakon okupacije 1878. godine. Jedan takav projekt je početkom 1883. napravio Istvan Tisza. Po tom bi projektu Ugarskoj pripali okruzi Banja Luka i Bihać, a okruzi Travnik, Donja Tuzla, Sarajevo i Mostar pripali bi Austriji.⁴ Ali, austrijski planovi nastali početkom Prvog svjetskog rata o podjeli Bosne doveli su kod Mađara do pojave ideja o priključenju čitave Bosne i Hercegovine Ugarskoj.⁵ Ova je ideja našla pristaša i među Bošnjacima i njihovom političkom elitom. Već 1916. postoje neki izvještaji koji govore o preovlađujućem bošnjačkom raspoloženju za suradnju sa Mađarima. Okružni predstojnik iz Tuzle je javljao kako je “raspoloženje muslimanskog stanovništva za Mađare povoljno, a s tim tendencijama su saglasni inače rezervisani Srbi, dok Hrvati žele priključenje Austriji.” Slično je javljano i iz Travnika, gdje su na toj suradnji osobito aktivno radili pojedini begovi.⁶ Osnovni motiv za ovakvo djelovanje bošnjačke političke elite jeste široko rasprostranjeno autonomističko uvjerenje unutar bošnjačkoga društva, mada su neki vjerovali kako to raspoloženje ipak nije prelazilo pragove begovskih čardaka. Kada je sredinom 1917. godine, na preporuku penzioniranoga sekcionšefa Adalberta Šeka, pokrenuta akcija za održavanje jedne konferencije u Beču na kojoj su jugoslavenski političari trebali donijeti rezoluciju u kojoj bi istaknuli mogućnost Južnih Slavena da pod skiptrom Habsburga osiguraju svoje nacionalne težnje, Bošnjaci su odbili prisustvovati i time, zapravo, razbili čitavu tu ideju. Safvet-beg Bašagić, jedan od pozvanih koji je odbio otići u Beč, dostavio je šefu Zemaljske vlade generalu Sarkotiću pismenu izjavu svoje lojalnosti i privrženosti dinastiji i Monarhiji, te precizirao bošnjačko političko stanovište o tome da “žele samostalno autonomno upravno područje u kome oni čine trećinu stanovništva, a morali bi pretpostaviti da bi u svakoj zajednici jugoslovenskih zemalja činili samo jednu dvanaestinu”.⁷ Zbog toga su i ostali utjecajni bošnjački političari odbijali stupiti u kontakt s predstavnicima Jugoslavenskog kluba.

---

³ Hauptmann F. 1961. 93-99.

⁴ Jakšić G. i Vučković V. J. 1954. 92.

⁵ Đaković L. 1980. 59-74.

⁶ Kapidžić H. 1968. 214.

⁷ Kapidžić H. 1968. 220

Strah od majorizacije u budućoj jugoslavenskoj državnoj kombinaciji bio je u osnovi i jednoga Memoranduma što ga je Šerif Arnautović predao caru Karlu prilikom audijencije 17. augusta 1917. godine.⁸

Memorandum je nastao kao reakcija na aktivnosti Jugoslavenskoga kluba i vođa hrvatskoga, srpskog i slovenačkog naroda, posebno u Austrijskom parlamentu, Austrijskoj vladi i Hrvatskome saboru, čiji je cilj bio stvaranje jedne južnoslavenske države u čiji bi sastav ušla i Bosna i Hercegovina.⁹ Suprotstavljajući se takvoj ideji, Arnautović je napravio Memorandum koji je izražavao njegov stav i stav njegove Ujedinjene muslimanske organizacije, premda on Memorandum piše kao direktor Vakufa, o državnom položaju Bosne i Hercegovine nakon završetka Prvog svjetskog rata, a čija je osnovna poruka zahtjev za autonomnim položajem Bosne i Hercegovine u sastavu Austro-Ugarske monarhije kao cjeline. U Memorandumu se stoji na stanovištu kako se nakon rata Monarhija neće raspasti, nego će, naprotiv, “stati na snažniju i zdraviju osnovu”, a zahtjev za autonomnim položajem temelji se na historijskom razvoju Bosne, koja je do osmanskoga osvajanja sredinom 15. stoljeća bila samostalnom državom, a i u sastavu Osmanskoga Carstva njezin autonoman i samostalan karakter je ostao gotovo netaknut. “Bosna i Hercegovina su od davnina činile autonomnu oblast i one nikada nisu štedile žrtava da se kao takve održe. U sadašnje vrijeme imamo još manje razloga da odustanemo od naših starih tradicija”, stoji u Memorandumu. Zbog toga Arnautović odbija ideju o stvaranju južnoslavenske države unutar Habsburške monarhije “jer nam ovo ujedinjenje, prema našem najdubljem uvjerenju, ne bi donijelo nikakvu korist, nego bi, kako se plašimo, samo štetilo”.¹⁰ Jasno je, dakle, da se u Memorandumu ne traži autonomija Bosne u sastavu Ugarske, budući da bi se u takvoj varijanti narušila dualistička struktura Monarhije čime bi se srušile osnove na kojima je Monarhija počivala. Traži se autonomija u sastavu Monarhije kao cjeline.

U uskoj vezi sa ovom akcijom Šerifa Arnautovića jeste i jedna aktivnost sandžačkih Bošnjaka koji su sredinom augusta 1917. sa konferencije u Sjenici

---

⁸ Đaković L. 1980. 163-176. Njegovi citati, međutim, nisu uvijek pouzdani, pa se stječe dojam da je neke dijelove namjerno pogrešno prevodio sa njemačkoga jezika.

⁹ Kapidžić H. 1968. 224.

¹⁰ ABiH, Privat - Registratur, Nr. 426/1917; Isto, Nr. 444/1917.

uputili zahtjev austrougarskim vlastima u kojem su tražili da se Sandžak pripoji Bosni “pošto i historijom i jezikom pripadamo istoj a ne Crnoj Gori, te u krajnjem slučaju ako to ne bi uslijedilo, onda je zamoljeno za autonomiju Sandžaka”.¹¹ Vremenska koincidencija ovih zahtjeva upućuje na mogućnost postojanja određenoga koordiniranog djelovanja bošnjačkih političkih struktura, mada se ono ne može arhivskim dokumentima temeljitije dokazati.

Nakon što je Šerif Arnautović predao Memorandum caru Karlu, u Sarajevu je stigao predsjednik Jugoslavenskog kluba dr. Anton Korošec i susreo se s reisul-ulemom Džemaludinom ef. Čauševićem. Sudeći prema izvještaju Sarajevske policije, reisul-ulema Čaušević se tom prilikom izjasnio u prilog Korošćevih nastojanja na stvaranju južnoslavenske državne zajednice. Reisul-ulema je tom prilikom izjavio: “Radite šta znate, ja ću pomoći svaki rad koji našem narodu donosi slobodu. Dosta mi je naše, turske i njemačke vlade.” Čaušević je ovakav svoj stav pravdao teškim životnim prilikama muslimana, posebno njihovim stradanjima za vrijeme rata. Važno je da se Čaušević zalagao da se sazove Bosanski sabor koji bi o tome trebao raspraviti, ali se svakako izjasnio protiv akcije Šerifa Arnautovića, što je, prema ovom policijskom izvještaju, na Korošca “ostavilo veliki utisak”.¹² Treba, dakako, imati u vidu da ovo Korošćevo jugoslavenstvo 1917. nije identično s jugoslavenstvom realiziranim koncem 1918. godine.¹³

Tokom 1918. još uvijek je stanje unutar bošnjačke zajednice obilježeno postojanjem raznih grupa, ali je bilo posve izvjesno da eventualna nadmoć jedne od tih grupa neće ovisiti o njihovoj snazi i utjecaju među Bošnjacima, nego o razvoju međunarodnih odnosa i sudbini Habsburške monarhije. U septembru 1918. grof Istvan Tisza boravio je u Bosni i Hercegovini. Tu se najprije u Mostaru susreo sa gradonačelnikom Mujagom Komadinom, koji se izjasnio za autonomiju Bosne i Hercegovine,¹⁴ a potom u Sarajevu sa Šerifom Arnautovićem, koji je bio za pripajanje Bosne i Hercegovine kao autonomne jedinice Ugarskoj, dok je dr. Safvet-beg Bašagić zagovarao da se ujedine sve

---

¹¹ Memic M. 1996. 246.

¹² Jahić A. 2006. 98.

¹³ O ovoj posjeti Korošeca Sarajevu vidjeti: “Skladna Herceg-Bosna (osvrt na boravak dra Korošca)”. *Hrvatski dnevnik*, br. 202, Sarajevo, 8. rujna 1917.

¹⁴ Krizman B. 1968. 100.

hrvatske zemlje, a ako to nije moguće, onda da Bosna i Hercegovina dobije autonomiju.¹⁵ Treći dio bošnjačke političke strukture, koju su personificirali dr. Halid-beg Hrasnica i Mehmed Spaho, izjasnio se za rješenje bosanskoga pitanja na temelju jugoslavenskog ujedinjenja.¹⁶ Prilikom tumačenja ovih alternativa u bošnjačkoj politici valja imati na umu činjenicu da je tada već bilo očito da se Austro-Ugarska monarhija raspada, ali i to da je sam Tisza bio Mađar. Ipak, većina Bošnjaka “nije željela da im domovinu u svojoj poratnoj ekspanziji proguta Srbija. Njihovi su prvaci vrlo rado sklapali taktičke saveze s bosanskim Srbima u posljednjih petnaestak godina prije rata ne bi li izborili neke posebne ustupke od vlasti, ali to je bilo nešto sasvim drugo” od pripajanja Bosne Srbiji.¹⁷ Međutim, budući da je opcija stvaranja jugoslavenske države podržana od sila pobjednica u Prvome svjetskom ratu, Bosna i Hercegovina je 1918. ušla u sastav te države.

Pitanje je sada - kako se razvijala ta jugoslavenska struja unutar bošnjačke političke elite.

Prevladavanje jugoslavističke ideje među muslimanskim političkim liderima postalo je očito tek 1918. godine što je bilo izraz uvjerenja da je to u datom historijskom kontekstu najbolje rješenje. Početkom 1918. iz Sarajeva su dolazile različite informacije o opredjeljenju Bošnjaka. List *Hrvatski dnevnik* početkom aprila 1918. u jednom članku je ustao protiv ideje o stvaranju jugoslavenske države i nagovarao Bošnjake da podrže ujedinjenje Bosne i Hercegovine sa Hrvatskom i stvaranje samostalne Velike Hrvatske.¹⁸ List je pisao:

“Šta je uopće Jugoslavija? Pod tim imenom razumijevaj ‘velika Srbija’ i nikada što ino! Pa, bože moj, evo posljednje godine su nam jasno pokazale, otkuda prijeti najveća opasnost Hrvatima!

---

¹⁵ Safvet-beg Bašagić je tokom Prvoga svjetskog rata lutao u pogledu statusa Bosne i Hercegovine i rješavanja jugoslavenskog pitanja od stava o nužnosti ujedinjenja južnoslavenskih naroda, izuzimajući Srbiju i Crnu Goru, u okviru Monarhije, preko zahtjeva do “ujedinjenja svih hrvatskih zemalja uz eventualnu autonomiju Bosne” do priklanjanja rješenju do koga je došlo stvaranjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Možda on na najbolji način reprezentira svu konfuziju među muslimanskim političarima o statusu Bosne i Hercegovine.

¹⁶ Bogićević V. 1956. 12; Đaković L. 1980. 191; Krizman B. 1989. 255-257.

¹⁷ Malcolm N. 1995. 216.

¹⁸ “Jugoslavija i Hrvati”, *Hrvatski dnevnik*, br. 78, Sarajevo, 5. travnja 1918.

Ako se ne vraćamo dalje, sjetimo se događaja od 1908. godine naprijed i svakom će biti jasno, da su svi planovi srpski bili krojeni na štetu Hrvatske i 'braće Hrvata'. Zar nije dovoljno jasno da su Srbi uklonili s puta prijestolonasljednika, blagopokojnog Franju Ferdinanda, samo zato, pošto su vidjeli u njemu osnivatelja velike Hrvatske i glavnu zaprijetku ostvarenja Dušanova carstva”.

U drugoj polovici 1918. situacija se polahko počela bistrirati i u pogledu orijentacije Bošnjaka. *Hrvatski dnevnik* u broju od 15. augusta 1918. u članku *Iz Bosne o Bosni* pisao je kako je pozicija Muslimana o budućem položaju Bosne i Hercegovine još uvijek nejasna, jer oni nisu dovoljno nacionalno orijentirani.

“Ustavni život zatekao ih je još nepripravne za narodnosno-političku orijentaciju, koja se je ukazala nužnom sa nastupom toga života, pa ni ove trzavice, kojim su morali proći u kratkom vijeku bosanskog sabora, nijesu mogli doprinijeti toj orijentaciji. Narodnosna konsolidacija Muslimana jest životni uslov za buduću političku orijentaciju njihovu u razvitku političkog života ovih zemalja, a za takovu konsolidaciju bilo je takovo dosadanje vrijeme prekratko a po tome i po svojim prilikama, između dvije nacionalne ideje i nepodesno. Pa zato su Muslimani sada glavni objekti agitacije za ovo ili ono rješenje bosanskog pitanja. Ta se agitacija – po glasovima listova iz Monarhije - jer ovdje je i to 'tajna' - razvija imenito s jugoslavenske i mađarske strane. Objekte se strane hvale s uspjesima, pa i iznašaju vođe pojedinih muslimanskih frakcija, koji imaju da zagarantuju te uspjehe. Mi bismo pozdravili i to jugoslovenstvo Muslimana rađe, nego li njihovo 'mađaronstvo', kad bi tu ujedno našli i junctim o pripojenju Bosne i Hercegovine Hrvatskoj.

Dok toga ne saznamo ostavlja nas ovo naviješteno jugoslovenstvo Muslimana hladnim, mada ga moramo priznati mnogo razumljivijim i prirodnijim u njih nego li u nacionalnih već tisućgodišnjom tradicijom Hrvata”.¹⁹

---

¹⁹ “Iz Bosne o Bosni”, *Hrvatski dnevnik*, br. 192, Sarajevo 15. kolovoza 1918.,

Ubrzo je objavljen još jedan članak znakovita naslova: *Bosanski muslimani za pripojenje Bosne Mađarskoj*.²⁰ Tu se prenosi pismo koje je iz Mostara Salih-beg Smailagić uputio mađarskom političkom tjedniku *Novo vrijeme*. U tom se članku najprije konstatira kako je trenutni položaj Bosne neodrživ, te bi priključenje Ugarskoj bilo najbolje rješenje, jer bi i priključenjem Hrvatskoj i Jugoslaviji Bosna izgubila svoju autonomiju. “Mađarski kraljevi u prošlosti nisu nikada dirali u naše unutarnje organizacije i mađarska politika spram nas ne može se niti danas zamisliti drugačijom nego u poštivanju naše autonomije.” U pismu se dalje naglašava kako muslimane uz Mađarsku tjera i mađarsko-tursko prijateljstvo. “Ne možemo biti prijatelji onima koji nogom gaze naše najsvetije osjećaje. Mi želimo u prijateljstvu živjeti sa našom braćom Hrvatima, ali nam je teško zaboraviti ono, što su od okupacije amo uradili protiv nas biskup Stadler i pretežno hrvatski činovnici i teško nam je progutati, da nas je na primjer i ovih dana u hrvatskom Saboru zastupnik Pazman, sveučilišni profesor nazvao poganima! I kad bi – nedaj Bože – jednom bili prisiljeni u onu maglenu Jugoslaviju, gdje bi Srbi upravljali, što bi iz nas postalo? Da na primjer ne ponovim crnogorski slučaj, gdje su godine 1702. rođenje Krista proslavili sa ubijanjem sveukupnih Muslimana [...] Mi nećemo da se skrhani selimo u Malu Aziju! Mi hoćemo da živimo u vlastitoj našoj domovini po našim svetim tradicijama. Mi smo naše običaje obranili i protiv prohvata padišahovih i ovamo neka se ne prokrijumčari nikakav tuđi duh. Mi dobro znademo da mađarski narod neće dirati u našu vjeru, da će razumjeti da, dok smo mi u političkom smislu najpokorniji podanici velikog budimskog kralja, dotle ćemo kao vjernici s najvećom pokornošću kleknuti pred prestoljem silnog padišaha.” U nastavku se naglašava kako su i gospodarski interesi Bošnjaka da se Bosna i Hercegovina priključi Ugarskoj, jer su Srbi i Hrvati i sami siromašni i od njih se ne mogu očekivati velika ulaganja u gospodarski razvoj Bosne i Hercegovine.

Ipak, uprkos ovim različitim grupacijama, ubrzo je razvoj historijskih događaja odbacio ideje i o autonomiji Bosne i Hercegovine unutar Habsburške monarhije, i o autonomiji unutar Ugarske ili priključenju Hrvatskoj, a kao pobjednik je izašla struja koja je zastupala jugoslavensko ujedinjenje. Nositelj

---

²⁰ “Bosanski muslimani za pripojenje Bosne Mađarskoj”, *Hrvatski dnevnik*, br. 192, Sarajevo, 15. kolovoza 1918.

ove jugoslavenske ideje bio je dr. Mehmed Spaho, koji u to doba još uvijek nije predstavljao posebno značajnu političku ličnost, mada nije posve jasno kada je Spaho prihvatio jugoslavističku ideju. Atif Purivatra, koji je najstudioznije pisao o Jugoslavenskoj muslimanskoj organizaciji, pa time i o Mehmedu Spahi, navodio je kako je on tu ideju prihvatio najkasnije početkom 1918. godine. Purivatra navodi da je Spaho, kao sekretar Trgovačke komore, za list *Novosti* 15. februara 1918. izjavio kako muslimanska inteligencija, a većim dijelom i široke narodne mase, uviđaju da im je spas u slozi i jedinstvu svih Srba, Hrvata i Slovenaca.²¹

Ipak, moguće je kako Spaho u to doba još nije bio posve projugoslavistički orijentiran, na što ukazuje i činjenica da je on početkom marta 1918. bio u sastavu jednog izaslanstva Vijeća za prehranu naroda u Bosni i Hercegovini, koje je predvodio zemaljski poglavar Stjepan Sarkotić, a koja je u Beču i Budimpešti iznijela molbe stanovništva Bosne i Hercegovine za pomoć u hrani.²² Izaslanstvo je 4. marta 1918. primio ugarski predsjednik Vlade dr. Alexander Wekerle, kome je Spaho opisivao teško stanje u vezi s prehranom stanovništva u Bosni i Hercegovini. Izaslanstvo je 7. marta primio i ratni ministar Stöger-Steiner, kome je Spaho opširno obrazlagao Memorandum naroda Bosne i Hercegovine, u kojemu se ukazuje na pretjerane zahtjeve vojne uprave u Bosni i Hercegovini oko rekvizicije stoke, sijena, slame, vune, kože i tako dalje. Sutradan je izaslanstvo u Beču primio i austrijski ministar predsjednik dr. Seidler, kome je Spaho podnio molbu naroda iz Bosne i Hercegovine da se omogući više krompira za sadnju. Delegaciju je primio i car Karlo 10. marta 1918. godine, koga je Spaho također molio da se pomogne narodu u Bosni i Hercegovini kako bi se poboljšale prehrambene prilike. Svoju molbu Spaho je završio uvjeravajući cara kako vojnici iz Bosne i Hercegovine na raznim frontovima junački ratuju "za odbranu monarhije."

Očito zbog lojalnog stava prema Habsburškoj monarhiji, Spaho je 2. maja 1918. u Sarajevu dobio i orden cara Franje Josipa sa viteškim krstom, što je jedan od pokazatelja kako u to doba on sigurno još uvijek dvoji oko budućnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjaka.²³ Tek u Sarkotićevom telegramu caru

---

²¹ Purivatra A. 1977. 19.

²² O ovom izaslanstvu opširno pišu Crnovršanin H. i Sadiković N. 2007. 148-152.

²³ Crnovršanin H. i Sadiković N. 2007. (str. 152) vjeruju kako je Spaho "bio lojalan bečkom

i kralju povodom boravka grofa Tisze u Sarajevu od 20. do 23. IX 1918. dr. Mehmed Spaho i dr. Halid-beg Hrasnica navedeni su kao bošnjački prvaci jugoslavenske orijentacije. Naime, Tisza je za vrijeme svoje misije, koju mu je povjerio car, došao u Sarajevo 20. septembra i istu večer se sastao sa bivšim predsjednikom Sabora dr. Safvet-begom Bašagićem, sekretarom Trgovačke komore dr. Mehmedom Spahom i advokatom dr. Halid-begom Hrasnicom. U tom razgovoru Bašagić je zagovarao ideju da se sve hrvatske zemlje ujedine u jedno tijelo, "a ako to nije moguće, da Bosna i Hercegovina dobiju autonomiju, dok su se ostala dvojica izjasnila za rješenje u jugoslavenskom smislu: da se bosansko pitanje riješi na temelju jugoslavenskog ujedinjenja. Spaho se žalio na postupak prema Muslimanima za vrijeme rata, jer su vojne vlasti uzimale i starce i djecu u vojsku. Žalio se na ekonomske prilike i postupak pri rekviziciji; rekao je da su opreke između Muslimana i stanovnika drugih vjera u Bosni, kakve su postojale prije rata, u nevolji postale mnogo blaže, a da je jugoslavenskom stanovištu sklon najveći dio naroda". Nakon razgovora sa Spahom, Tisza je primio i delegaciju Srba, koji su mu uručili poseban Memorandum, kojega su potpisali Srbi, Hrvati i Slovenci, i u kojemu se zagovara ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca na temelju "samoodređenja naroda". Tri godine kasnije, na sjednici Narodne skupštine u Beogradu, dr. Mehmed Spaho je prigovorio autorima i potpisnicima Memoranduma da su ga bezrazložno mimoišli prilikom njegove izrade i potpisivanja, jer se on, kako kaže, pred grofom Tiszom izjasnio za iste stvari koje su stajale u Memorandumu. Spaho se pozivao i na pisanje tadašnje štampe, koja je vjerno prenijela Spahine stavove u razgovoru sa Tiszom. Dodao je da je bio pozvan da potpiše Memorandum naknadno, nakon što je isti već bio dostavljen grofu Tiszi, što on nije mogao prihvatiti, smatrajući za uvredu potpisivanje nečega "što je bilo i prošlo".²⁴

Ipak, Spaho je početkom oktobra 1918. uvidio potrebu da se i dio muslimanskih političkih lidera oglasi i iskaže podršku Memorandumu što su ga

---

dvoru sve do 1917 godine kada se opredjeljuje za jugoslovenski pokret". Međutim, očito da ovaj boravak u Beču u martu i odlikovanje koje je dobio u maju 1918. ukazuju kako i sredinom 1918. Spaho još uvijek nije napustio svoju lojalnost prema Monarhiji.

²⁴ Krizman B. 1968, 102; Husein Alić, koji je u to doba bio student filozofije u Zagrebu, tvrdio je nakon Spahine smrti kako je nakon Tiszina boravka u Sarajevu on sazvaio sve muslimanske akademičare Zagrebačkog sveučilišta da donesu rezoluciju kojom pozdravljaju stav Spahe i Hrasnice. Zbog toga je od njih dvojice, veli Alić, dobio zahvalnice.

Srbi i Hrvati predali Tiszi. U tom smislu je Spaho, skupa sa Sakibom Korkutom, 13. oktobra 1918. odlučio sazvati jedan širi skup muslimanskih intelektualaca, na kojem bi se raspravljalo o trenutnoj političkoj situaciji, a krajnji cilj je bio iskazati podršku jugoslavenskoj ideji. No, umjesto nekog skupa intelektualaca, došlo je 19. oktobra 1918. do objavljivanja Izjave, koju su potpisala šesterica muslimanskih manje poznatih i utjecajnih političara, među kojima je bio i Mehmed Spaho, u kojoj izjavljuju da “ni kao pojedinci nit kao ma kakva skupina (neće) istupati u javnom životu i kakve izjave davati bez prethodnog odobrenja Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca.” Ubrzo je Sakib Korkut ocijenio kako ta izjava predstavlja nepromišljeni akt, jer se njome vežu ruke Bošnjacima, koji se time dovode u neravnopravan položaj u Narodnom vijeću. Korkut je objavljivanje Izjave tumačio kao Spahin “zagonetan postupak”, koji je izraz njegove kratkovidosti i “pretjerane ambicije”.²⁵

Ipak, ta je Izjava sigurno doprinijela tome da je Mehmed Spaho ušao u Plenum Narodnog vijeća Države SHS (od Bošnjaka u Plenumu je osim Spahe bio još i Hamid Svrzo). Krajem oktobra oglasili su se muslimanski vjerski i politički predstavnici (reisul-ulema Čaušević, bivši predsjednik Sabora Bašagić, zatim Rifat-beg Sulejmanpašić i Derviš-beg Miralem), koji su izrazili svoju privrženost programu Narodnog vijeća SHS. No, Spaho je ipak stekao prednost nad mogućim političkim takmacima. Kada je 3. novembra 1918. formirana prva Narodna vlada za Bosnu i Hercegovinu, dr. Mehmed Spaho postao je povjerenik u Vladi za obrt, trgovinu, poštu i brzojav.²⁶

Sudeći prema sačuvanim zapisnicima sa zasjedanja Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu tokom novembra i decembra 1918, Spaho je bio vrlo aktivan. Kada se na sjednici 4. novembra 1918. raspravljalo o sigurnosnoj situaciji u zemlji i kada se pojavila ideja o zavođenju prijekih sudova u čitavoj Bosni i Hercegovini, Spaho se priklonio onoj grupi koja je smatrala kako ne bi bilo najbolje uvesti prijeke sudove u čitavoj Bosni i Hercegovini, ali bi trebalo prepustiti povjereniku za pravosuđe “neka odmah pro-

---

²⁵ Purivatra A. 1977. 24.

²⁶ ABiH, ZV, br. 13157/20. Zemaljska vlada je 18. 12. 1920. izdala zvanično *Uvjerenje* da je dr. Mehmed Spaho tokom novembra i decembra 1918. obavljao dužnost povjerenika za obrt, trgovinu, poštu i brzojave u Narodnoj vladi u Sarajevu, te potvrđuje da je položaj tadašnjih povjerenika ravan položaju načelnika odjeljenja (odnosno ministara) pokrajinskih vlada, jer su se pokrajinske vlade sastojala od pojedinih odjeljenja.

glasi prijeki sud” u onim kotarevima gdje je potrebno.²⁷ U daljoj diskusiji on je predlagao da se u krajevima gdje ima nasilja “ljudima dade ovakav prijedlog: organizirajte narodnu odbranu na svoju ruku i branite se sami! Čim nam bude stajala na raspolaganju sila, poslaćemo bezodvlačno.”

Kao povjerenik (ministar) dr. Mehmed Spaho bio je veoma aktivan, posebno se zalažući za pomoć bošnjačkim porodicama koje su bile žrtve nasilja koje je nastupilo u Bosni i Hercegovini krajem 1918. godine, u vrijeme prije ujedinjenja Države SHS sa Kraljevinom Srbijom. Kada je Narodna vlada pokušala pomoći tako nastradalim krajevima, neki članovi Vlade, uključujući Vojislava Šolu, dr. Uroša Krulja i Savu Jelića, insistirali su da se ta pomoć dijeli i onim krajevima koji su stradali početkom rata (dakle 1914), ali je Spaho tražio da prioritet budu one porodice koje su ostale bez elementarne opskrbe zbog pljačkanja i nasilja koje je nastupilo nakon 1. novembra 1918, posebno se fokusirajući na potrebu hitne pomoći krajevima u istočnoj Bosni (Zvornik, Vlasenica, Višegrad i Srebrenica). Formiranjem prve Vlade Kraljevine SHS, kojoj je na čelu bio Stojan Protić, dr. Mehmed Spaho postao je ministar šuma i ruda. Spaho je u Vladu ušao kao predstavnik vjerske zajednice muslimana, čije se prisustvo u zemlji nije moglo ignorirati. Na ovom je položaju Spaho ostao do 23. februara 1919, kada je podnio ostavku.

Ovo Spahino pristajanje uz jugoslavenski pokret nije bilo usamljeno među Bošnjacima. Moglo bi se zaključiti kako je, posebno od kraja oktobra i početka novembra, jugoslavensko raspoloženje bilo prilično rasprostranjeno među bošnjačkom političkom i vjerskom elitom, mada je bio prisutan i strah zbog neizvjesnosti koja slijedi nakon sloma Habsburške monarhije i neminovnog dolaska Srpske vojske, koju se neki smatrali “tuđinskom i okupatorskom vojskom”. Ipak, politička i vjerska elita, koja je podržala jugoslavensko rješenje, potrudila se da kod Bošnjaka razbija strah od neizvjesnosti. Vidljivo je to iz ponašanja vodećeg čovjeka Islamske zajednice reisul-uleme Džemaludina Čauševića, koji je nakon ulaska Srpske vojske u Sarajevo početkom novembra 1918. priredio veliki banket u Oficirskom domu. Banketu su prisustvovali oficiri Srpske vojske i istaknuti predstavnici nove vlasti u Sarajevu. “Jela su bila iz bosansko-muslimanske kuhinje, vrlo dobro zgotovljena i posluživana.”²⁸

---

²⁷ Kapidžić H. 1963. 162.

²⁸ Jahić A. 2006. 110.

Čauševićev govor, kojim je pozdravio srpske oficire i vojnike bio je prava oda toj vojsci izrečena u ime bošnjačkog naroda. Čaušević je srpske vojnike i oficire nazvao “pionirima i zaštitnicima naše mlade slobode”, junačkom vojskom “neumrlih zasluga” za slobodu naroda, naročito za slobodu “svoje braće po krvi i jeziku na Slavenskom Jugu”. Čaušević je svoj govor završio sljedećim riječima:

“Draga braćo junaci! Ja Vas uvjeravam, da će Muslimani Bosne i Hercegovine znati uvijek dostojno cijeniti te bratske zasluge i očuvati u uspomeni ovaj prvi susretaj nakon burnih stoljeća.

Mislim, da ćemo u ovako svečanom i radosnom raspoloženju, svojoj dubokoj zahvalnosti dati naj jačeg izražaja, kada svi jedno-dušno kliknemo: Živio vrhovni gospodar srpske vojske Njeg. Vel. Kralj Petar! Živio vrhovni komandant srpske vojske, Njegovo Vi-sočanstvo prijestolonašljednik Aleksandar! Živila srpska vojska!”

Ovaj je govor i doček koji je priređen Srpskoj vojsci u Sarajevu definitivno uveo Bosnu i Hercegovinu u jugoslavensku državu i dokazao pobjedu jugoslavenske struje među bošnjačkom političkom zajednicom. Pjevanje Nurage Džabije na sazu prilikom velikog banketa Srpskoj vojsci, što ga je priredio re-isul-ulema Čaušević u Oficirskom domu u Sarajevu u novembru 1918, označilo je ulazak Bosne i Hercegovine u jugoslavenske državne okvire s pjesmom. Izlazak iz tih okvira koncem 20. stoljeća nije bio ni približno tako veseo.

Izvori i literatura

---

a. Izvori

- Arhiv Bosne i Hercegovine
- Zemaljska vlada
- Privat - Registratur

b. Novine

- *Hrvatski dnevnik 1918.*

c. Literatura

Knjige:

- Crnovršanin H. i Sadiković N. 2007. *Dr. Mehmed Spaho. Državnik i borac za BiH*. Frankfurt na Majni: Sandžačka riječ.
- Đaković L. 1980, *Položaj Bosne i Hercegovine u austrougarskim koncepcijama rješenja jugoslavenskog pitanja 1914-1918*. Tuzla: Univerzal.
- Ekmečić M, 1990, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*. 2, Beograd: Prosveta.
- Krizman B. 1989. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*. Zagreb: Globus
- Malcolm N. 1995, *Povijest Bosne. Kratki pregled*, Zagreb: Erasmus –Sarajevo: Dani.
- Memić M. 1996. *Bošnjaci-muslimani Sandžaka i Crne Gore*. Sarajevo: Muslimansko nacionalno vijeće Sandžaka.
- Purivatra A. 1977. *Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Sarajevo: Svjetlost
- Šehić Z. 2007. *U smrt za cara i otadžbinu! Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878-1918*. Sarajevo: Sarajevo Publishing

Članci:

- Bogićević V. 1956. "Misija grofa Tise u Bosni 1918. godine (Iz povjerljivih spisa Zemaljske vlade u Sarajevu, koji se čuvaju u Državnom arhivu NR BiH u Sarajevu)". *Pregled*, br. 1-2. Sarajevo: Univerzitet.
- Hauptmann F. 1961. "Kombinacije oko državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine na početku Prvog svjetskog rata". *Godišnjak*. Godina XI. Sarajevo: Društvo istoričara Bosne i Hercegovine.
- Jahić A. 2006, "Bošnjaci i nastanak Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca". *Zbornik radova*, 7. Tuzla: Filozofski fakultet.
- Jakšić H. i Vučković V. J. 1954, "Pokušaj aneksije Bosne i Hercegovine (1882-1883)". *Glas SAN*, CCXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 3. Beograd: Srpska akademija nauka.
- Kapidžić H. 1963. "Rad Narodnog vijeća SHS Bosne i Hercegovine u novembru i decembru 1918." *Glasnik*. Godina III – Knjiga III. Sarajevo: Društvo arhivista Bosne i Hercegovine.
- Kapidžić H. 1968. "Austrougarska politika u Bosni i Hercegovini i jugoslovensko pitanje za vrijeme Prvog svjetskog rata". U: *Bosna i Hercegovina u vrijeme austrougarske vladavine*. Sarajevo: Svjetlost.
- Krizman B. 1968. "Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini". *Prilozi*, godina IV, br. 4. Sarajevo: Institut za istoriju.

SUMMARY

PRO-YUGOSLAV TENDENCIES AMONG THE MUSLIM POLITICIANS IN 1918

Our historical literature exaggerates the relevance and scope of Bosniak support to the creation of Yugoslav state. It is considered that Bosniak interests were more authentically represented by a Secretary of the Chamber of Commerce Secretary (i.e., Mehmed Spaho), than by the man who was the most influential political leader of the time (i.e., Šerif Arnautović). The Bosniak political leaders had long been politically undetermined vis à vis the post-war status of Bosnia and Herzegovina. Some believed that the autonomy of Bosnia within the Habsburg Monarchy was the best solution, while others counted on the possibility of autonomy within Hungary, whereas a group – at first, quite a small, insignificant and uninfluential one - advocated Yugoslav unification. Finally, due to historical circumstances, the group that favoured Yugoslav unification became dominant. The leading figures of this circle were Dr Mehmed Spaho and Dr Halid-bey Hrasnica. This group took a strong pro-Yugoslav orientation only in September 1918 and not at the beginning of 1918, as some tend to believe. It is quite certain that Mehmed Spaho, as the leading figure of this group, did not advocate pro-Yugoslav orientation in May 1918, but only in the second half of September, while he began actively working on unification as late as in October.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Yugoslavdom